

SCHAUER HILDA

„Köztes landolás egy köztes országban”

Identitáskeresés Léda Forgó *Vom Ausbleiben der Schönheit* című regényében

Léda Forgó Magyarországon még kevésbé ismert, magyar származású, németül publikáló író. 1973-ban született Budapesten, majd 1994-ben Stuttgartba költözött, ahol történelem és színháztudományi szakon folytatott tanulmányokat. 2007-ben jelent meg első regénye *Der Körper meines Bruders* [Bátyám teste]¹ címmel, majd ezt követték 2000-ben és 2007-ben *Der Mama zuliebe* [A mama kedvéért] és *Mama Aqua* című színdarabjai. 2008-ban Adalbert von Chamisso-díjjal tüntették ki. 2010 pedig a jelen tanulmányban tárgyalt második regénye, a *Vom Ausbleiben der Schönheit* [A szépség hiánya] megjelenésének éve.²

Léda Forgó azok közé a szerzők közé tartozik, mint Wladimir Kaminer, Radek Knapp, Aglaja Veteranyi, Catalin Dorian Florescu vagy Terézia Mora és Herta Müller, akik kelet- vagy közép-európai háttérrel rendelkeznek, átlépték a Kelet és a Nyugat közötti határt, s Németországban, Ausztriában vagy épp Svájcban telepedtek le. Hozzájuk hasonlóan hőseik többsége is határátlépő, olyan emberek, akik „hazaérkeztek” egy idegen országban. Nem felejtették el keleti eredetüket, de befogadják az újat (a Nyugatot). Ezek az írók műveikben a hősök Kelet és Nyugat közötti mozgását, a kulturális terek közötti dialógust írják le. Olyan szerzők,

¹ A regény egy budapesti család történetét mutatja be az 1950-es és az 1960-as években egy énelbeszélő perspektívájából, akit Borkának hívnak. Őt és ikertestvérét az anya a hátára veszi az 1956-os lövöldözések során, hogy együtt keressék meg az apát, aki hosszabb ideig nem ad életjelet magáról. Az egyik gyermek meghal, az apa nem tudja feldolgozni fia elvesztését, és véget vet életének. Az anya a férfiak, Borka pedig anyja és a mostohaapák kegyeit keresi, hosszabb távon azonban egyikük sem jár sikerrel. Az anyának nem sikerül tartós harmonikus kapcsolatot kialakítania, Borka pedig nem tudja megnyerni a mostohaapák szeretetét. A regény rendkívüli érzékenységgel írja le az 56-os forradalom utáni megtorlást és a budapestieknek a forradalmi eseményekben részt vevőkkel való szolidaritását. A történelmi keretet a csehszlovákiai forradalom leverésére induló magyar tankok dübörgése adja. Az anya szakít a pártfunkcionárius Endrével, akivel Borka három évvel később Pécsen találkozik. Endre erőszakot követ el Borkán, akit anyja, születendő gyermekével együtt, gyermeket megillető szeretettel vesz körül.

² A regény címe – *A szépség hiánya* – és az idézetek a saját fordításomban szerepelnek. (FORGÓ 2010.) [Schauer H.]

akik tudatosan vállalják, hogy más kulturális háttérrel is rendelkeznek, s ezt nem korlátként, hanem fejlődési lehetőségként fogják fel (vö. HEERO 2009, 205–207). Katrin Sorko a fentiek definiálására a rendszermigráció fogalmát vezeti be, s ezen olyan vándorlási folyamatokat ért, amelyek az (egykori) szocialista országok és a kapitalista, liberális-demokrata államrendszerek polgárai között zajlottak le. Sorko elemzi a Kelet- és Nyugat-Európához köthető sztereotípiákat: eszerint Kelet-Európa a Nyugat másik arca, nemcsak geográfiai, hanem kulturális, ideológiai, rendszerpolitikai és társadalmi tekintetben is.³

Lále, *A szépség hiánya* főalakja önmagát keresi. Nem tud eligazodni a világban, mert bizonytalan az identitása. Szeretné megalkotni önmagát, először az édesanyjával folytatott beszélgetésekben, de az anya hallgat, vagy csak ritkán hajlandó beszélgetni lányával. Ezért Lále a nagymama, Tamama és önmaga közt zajló kommunikációban tudja megismerni múltját. Saját énjének megértésében meghatározóak a Tamamával való beszélgetések, melyek során élete eseményei időbeli történésük sorrendjében kerülnek meghatározásra. Lále Tamamával, egyes esetekben anyjával és Ilonával folytatott emlékezetbeszélgetéseiben létrehozza élet-története egyes szakaszait. Tamama egyre többet beszél a család múltjáról, történetei mégis nagyon szűkszavúak. Ennek az az oka, hogy a történések túlságosan traumatikusak, nehéz őket elmondani. Egyes esetekben az anya megtiltja a múlt elbeszélését, mert meg akarja akadályozni, hogy lánya tudomást szerezzen a régen történt eseményekről.

Az anya ambivalensen viszonyul lányához. Az a véleménye, hogy „ha kényezteti és magához édesgeti az ember a gyerekeit, akkor mindig is megmaradnak együgyű lényeknek, sohasem változnak” (10). Lále származására, a családneve jelentésére irányuló kérdésére sem kap komoly választ: „Miért hívnak Lábánnak? Mert a lábamon ültél” (10).⁴ A keresztnevét, Lenkét sem könnyű németül mondani, mert különböző asszociációk léphetnek fel, amelyeket Lále el akar kerülni akkor, ami-

³Vö. SORKO 2007, 68. A Nyugatról alkotott kép általában pozitív, a Kelettel szemben ez a demokrácia, a felvilágosodás kiindulópontja és a modernitás bölcsője. A szereplők képzeletében a jólét, a boldogság és a szabadság jelképe. A Nyugat egy olyan ideális állapotot jelöl, amely mindenkinek azt ígéri, amire a legjobban vágyik. Sorko szerint a rendszermigrációval kapcsolatos irodalom sajátossága a Kelet-Európáról alkotott sztereotípiák kritikája, amelynek három módját ismerteti. A reprezentáció a sztereotíp képek és fogalmak eltűzését és ezzel nevetségessé tételét jelenti. A második módszer a sztereotípiák felcserélése. Ebben az esetben újrakódolják a Kelet és a Nyugat fogalmát. A pozitívan kódolt Nyugatot negatív képekkel írják le, a negatív konnotációval bíró Kelet pozitív tulajdonságokat kap. A harmadik lehetőség a duális kritika, amelynek során a szövegek megkérdőjelezik a differenciálhatóságot és a kritika véglegességét. Vö. SORKO 2007, 111–113.

⁴A Lále és anya közötti beszélgetés a műben előforduló nyelvi latencia egyik példája. A magyarul nem beszélő olvasó számára a *lábán* szó csak a magyarázat után válik érthetővé, a kétnyelvű olvasó nem igényli ezt a magyarázatot. A nyelvi latencia azokban a művekben feltűnő, amelyekben a szereplők integrációja fontos szerepet játszik. A nyelvi latencia megjelenésével kifejezésre jut, hogy

kor már Németországban él. Ez a példa is igazolja, hogy a származási identitást nehéz az új ország identitásának világába átvezetni. Ezért viseli a figura a Lále nevet, amely a Lábán Lenke névből képzett mozaikszónak tekinthető.

Lále bensőséges kötődéssel idézte maga elé Tamamát, még a zörejek is rá emlékeztették berlini élete során: „A parketta nyikorgott, és Lálének eszébe jutott nagymamája papucs. Akaratlanul is melegség árasztotta el, amint tekintete a bútorra és az arcokra révedt” (7). Lále anyját Áronra emlékeztette, halott kedvesére, ezért akarta Lálét kirekeszteni életéből. Áron öngyilkosságot követett el, így idővel az anya gyásza dühbe csapott át, és mindent elutasított, ami rá emlékeztette. Tamama úgy vélte, hogy a gyűlölete a szerelmét igazolja. Egyfajta függőségi viszony alakult ki a három nőalak között. Lále csak akkor volt nyugodt, ha Tamama nyugodt volt, aki azonban nyugtalanná vált, amint az anya hazaért.

Az első időkben Lále csak a fotókból tudott információkat szerezni a múltból. Egy sakkparti során megtudta Tamamától, hogy apját Lábán Áronnak hívták, és zsidó volt. Ez előtt a beszélgetés előtt már elképzelt magának egy identitást, noha tudta, hogy az így konstruált gyermekkor hazugság volt, de mégis ez volt az élete, amely most szertefoszlott, ő pedig egy másik emberré vált. El kellett fogadnia egy félig zsidó lány életét, akinek az apja halott. Eddig elképzelt magának egy apát, de Tamama történetével minden más lehetséges apa kizárta vált: „Élete már rég eldőlt. Csak elfelejtették ezt közölni vele” (107).

Lále sokkal jobban kötődik Tamamához, mint anyjához. Az anya eltűnése azt a reményt keltette benne, hogy senki sem fog Tamama és ő közé állni. Csalódnia kell, mert az eddig tevékeny nagymama néhány nap alatt összeomlik. Lále kételkedik abban, hogy igazi anya lehet belőle, hiszen neki sem volt igazi anyja. Lále anyja és Lále mint anya – a kettejük élete párhuzamosan jelenik meg a regényben. A cselekmény végén Lálének mégis sikerül igazi anyává válnia, paradox módon éppen akkor, amikor elveszik tőle fiát, Nathant.

Tamama egy berlini látogatása során beszéli el a család történetét. A zsidó családtagok miatt szavaiból megvetés és fatális, súlyos következményekkel járó önmegvetés árad. A megvetett zsidó dédapa arra kényszerítette a nagymamát, hogy naponta megfürödjék a Dunában. Tamama külsőleg apjára hasonlított, mert sötét bőre, sűrű haja és széles arccsontja volt. Gyűlölte apja „vadrabló-pillantását” (210), annak ellenére, hogy megmentette az életét a háború alatt. Hogy elfelejtse apját, hozzámert egy „tejfehér arcú” (210) férfihoz. Tamama különösen nagy jelentőséget tulajdonít az arcvonásoknak, ezeket pedig kapcsolatba hozza a családtagok jellemével. Lále anyjának külsejében és belső tulajdonságaiban keverednek Tamama és a dédapa vonásai, nyakassága apjának haj- és arccsínével: „Sima szőke haja volt, és világoskék szeme, de Tamama krumpliorrával és keletien álmatag pillantásá-

a regény nyelve és a szereplő származási országának a nyelve nem azonos, a kettő között az információk dialógus formájában cserélődnek. Vö. CHIHELLINO 2016, 191–193.

val” (211). Kislányként Lále anyja törekeny és nyílt volt, később azonban „ütött a genetikai óra” (210), azóta mindig rossz volt a hangulata, és makacs volt – így hangzott Tamama fatalista ítélete. Ez a példa is azt bizonyítja, hogy Tamama előítéllettel viseltetik a származása iránt. Lále külsejének leírásakor az elbeszélő abból indul ki, hogy Lále mindkét család tulajdonságait magában foglalja: „sötét haj, de néhány tincs a fején világosszőke” (212). Bizonytalan identitása visszavezethető származására: „Sötét és világos haja volt, és a kettő közül egyik sem” (213). Tamama perspektívájából nézve a szerencsétlenség minden formája a család zsidó gyökereiből adódik: „Tamama azt mondta, hogy minden, ami a család zsidó eredetéből fakadt, rosszul végződött” (214). Lále explicit módon tematizálja a zsidó identitás kérdését: „Lále hallott egy zsidó általános iskoláról, és azt gondolta, hogy Nathanhoz közelebb lehetne hozni identitásának ezt az elveszett részét” (214). Egyben meg akarta cáfolni Tamama gondolatát, hogy minden rosszul végződik, ami a zsidó gyökerekből fakad. Azonban mégsem tudott igazolást hozni arról, hogy édesanyja száz százalékban zsidó („Volljüdin”). Keserűen jegyzi meg: „Nem volt eléggé zsidó, hogy zsidónak tekintsék, és a II. világháborúban nem lett volna eléggé nem zsidó, hogy életben maradjon” (215).⁵

Tamama elmeséli Lále apjának sokáig elhallgatott történetét is. Anyja követni akarta az öngyilkosságba, de az apa nem akarta az öngyilkossági szándékát komolyan venni, ezért nem az igazi tablettát adta be neki. Az ily módon traumatizált anya Lálét Tamamára hagyja, és kivándorol Németországba, amikor Lále még csak tizennégy éves. Lále nem tud beletörődni anyja távozásába, egészen Berlinig követi, de ott elveszti a nyomát.

Lále esetében az autobiografikus emlékezet hiányos, ezért énonomossága, identitásának létrehozása problematikus. Az autobiografikus emlékek nem izoláltan

⁵ Léda Forgó regénye is bizonyítja, hogy a transzkulturális kortárs regényekben fontos szerepet játszik a figurák identitásában a zsidó identitásrész kérdése. Jakob Hessing és Chaim Noll hősei Németországból Izraelbe költöznek, ahol megélhetik a vallási értelemben is megnyilvánuló zsidó identitásukat. Vladimir Vertlib és Wladimir Kaminer 1945 után születtek, és az egykori Szovjetunióból telepedtek át Németországba, illetve Ausztriába. Műveikben Németországot posztszovjet, szekularizált perspektívából sokkal inkább megfelelő hazának tekintik, mint Hessing és Noll (vö. MOLNÁR 2009, 311). Forgó regényében Tamama ellentmondásos formában viszonyul a múlthoz, a zsidósághoz, a zsidó gyökerekhez. A zsidó származás elfogadása helyett inkább hárítja identitásának sok fájdalmat okozó elemeit. A regény nem írja le részletesen Lále apja öngyilkosságának okát, nem tudjuk, milyen trauma vezetett a halálához. Lále csak a család eredetének megismerése után kapcsolódik a zsidó identitás kérdéséhez: ez a tény is arra utal, hogy az identitáskonstrukciók a külvilággal való konfrontációból fakadnak, relációjelleggel és időbeliséggel jellemezhetők. Lále történetére is vonatkoztathatóak Hans-Joachim Hahn szavai, aki Vladimir Vertlib *Zwischenstationen* [Köztes állomások] című regényével kapcsolatban megjegyzi, hogy az elbeszélő a maga zsidó identitását nem vallási vagy etnikai alapon értelmezi, hanem a zsidóknak a szenvedés megtapasztalására való kollektív emlékezése révén (HAHN 2009, 307).

jönnek létre, hanem az elbeszélés szociális kommunikációjában, amelynek során az események szubjektív és interszjektív módon kommunikálható értelemmel ruházódnak fel. Ezeknek a történeteknek a szubjektumba való beépítése főleg kisgyermekkorban és a pubertás idején történik (vö. GÜDEHUS 2010, 45). Ismert tény, hogy az anya emlékezési módja befolyásolja a gyermek autobiografikus képességeit. Lále anyja nem beszéli el a múltat, mert az átélt traumák hatására az emlékezés jelentőségéről való gondolatai nagyon negatívak. Az identitás több énből tevődik össze, amelyek szinkron és diakron módon kapcsolódnak egymáshoz. Egy élet nem ragadható meg csupán a múlt eseményeire való visszaulással, hanem az egyénnek kell azt létrehoznia egy állandósuló interpretációs folyamatban. Felvetődik a kérdés, mely kritériumoknak kell teljesülniük ahhoz, hogy az autobiografikus elbeszélés alkalmas legyen az egyén identitáskonstrukciójára és jövőendő életének tervezésére. Az énelbeszélésnek el kell érnie, hogy akceptálható legyen az elbeszélővel kapcsolatban álló személyek számára. Meg kell tehát vizsgálnunk, hogy új német családja elfogadja-e Lálét és történetét. (Vö. NÜNNING 2013, 148.)

A regényben a család emlékezéstörténete és a jelenben játszódó történet párhuzamosan kerül bemutatásra. A mű azzal a jelenettel kezdődik, amikor Lále egy berlini kórházban abortuszra vár. „Volt egy megbeszélte időpontja, hogy megszabaduljon testének egy darabjától” (9). Nem zárta ki a lehetőségét annak, hogy hagyja magát lebeszélni döntéséről. Együttérzésre és részvételre vágyott, de ezekben az érzésekben senki sem részesítette, az orvosnő egy másik, egy német nőt szólított meg: „Még kellene egy kicsit beszélgetnünk. Nem lenne szabad elsietett döntést hoznia” (9). Tamama sem támogatja Lále terhességét: „Miből akarsz elváltatni a gyereket?” (13). Azzal kellett volna szembenéznie, hogy visszatoloncolják Magyarországra, mert az apa nem német volt, ezért a gyermek nem tarthatott volna igényt állami támogatásra. Félbe kellett volna szakítania tanulmányait, ezáltal keresőképtelenné vált volna. Magyar kedvese nem vehette volna feleségül, mert volt már családja. Némettudása sem volt kielégítő: „Félreismerhetetlen magyar akcentussal beszélt, és olyan szófordulatokat használt, mintha egy régi útikönyvből olvasná fel ezeket” (18). Reménytelen helyzetében Pével szavait szentírásként értelmezi: „Ha egyszer gyerekeid vannak, sohasem gondolsz az öngyilkosságra” (24). Apja öngyilkossága és a bizonytalan családi helyzete Láléban felébreszti az öngyilkosság gondolatát, de semmiképpen sem akarja megismételni apja sorsát. Úgy próbál életben maradni, hogy hozzámegy egy némethez, és anya lesz. Ezt a szerelmi kapcsolatot jellemzi az elbeszélő a regény címével [A szépség hiánya]. Férjével, Pittel nem tud közös élettörténetet kialakítani, mert nem avathatja be lelki vívódásaiba. Új világában őrizi múltja emléktárgyait, az emlékezés személyes tárgyait:

Volt ott egy kis, elefántcsontból készült oltár, egy szénrajz – édesapja portréja –, amelyet anyja készített, egy kisebb egykötetes napló, néhány levelezőlap és a legnagyobb tárgy: egy régi, Erika márkájú írógép. Ha ezek a tárgyak a közelében voltak, otthonosan érezte magát. (36.)

Kezdetben nem viszonyult bensőséges érzéssel a fiához. Túl sokat várt a gyerektől: „Azt gondolta, hogy a gyermek varázsital, egy kémiai koktél, amely mindent megváltoztat, az emberek általa elválaszthatatlanok lesznek, a szerelmet az égbe emeli” (100). Pit és Lále még gyermekük nevééről sem tudnak megegyezni: Lále fiának egy zsidó és egy magyar keresztnevet ad, és a saját családnevét (*Nathan Bors Lában*),⁶ Pit a fiát egyszerűen Hermann Herbstnek nevezi. Partnerkapcsolataiban Lále nem törekszik egyenjogúságra, a szerelem számára a partner eltérését jelenti, eleve elfogadja az alávetett nő szerepét. Nőkkel folytatott szerelmi afférai futó kalandok, lelkiismeret-furdalást érez miattuk. Marlis is csak kitörési kísérletet jelent számára reménytelen helyzetéből: „Maga elé képzelte, amint Marlisszal megszöknek, hátrahagyva férjüket és gyermeküket, s autójukkal idegen országokon hajtanak keresztül” (139).

Lále számára a német nyelv idegen nyelv, amelyet szeretne elsajátítani: „Csodálta a németeket, ahogy szájukban görgették a német szavakat, s végül értelmes és szép képződményeket hoztak belőlük létre” (31). Az új nyelv tanulásakor azonban komoly akadályba ütközik. Az ország nyelvének elsajátítása Lále számára – mint ahogy számos más transzkulturális regény hősei számára is – nemcsak a német nyelv birtoklását jelentené, hanem egy új esztétikai és etikai egzisztencia

⁶ Mivel a regényben központi szerepet játszik az identitáskeresés, talán nem tekinthető véletlennek, hogy Lále a fiának a *Nathan* nevet adja. A Nathan-recepciók közül a legismertebb Gotthold Ephraim Lessing *Bölcs Náthán* (1779) című drámája, amelyben a kultúrák és a vallások konfliktusba kerülnek egymással, identitások jönnek létre, amelyek egyrészt az áldozat, másrészt pedig a tettes szerepkörét ábrázolják. Lessing parabolája kimondja, hogy a három vallás konstrukciónak tekinthető, az egyetlen vallás igazságigénye pedig fikció. Nathan a műben ígéretet tesz arra, hogy a sajátot nem a másikkal való szembenállásként értelmezi, hanem a racionális megismerés képességéből indul ki. Mondatai a felvilágosodásnak megfelelő pragmatikus gondolkodásnak felelnek meg. Európa másikja itt nem a zsidóság és az iszlám, hanem azok a vallások, amelyek nem utalnak az Ótestamentumra, tehát a hinduizmus, a buddhizmus, a konfucianizmus és a taoizmus. A kinyilatkoztatott egyenlőség a műben egy szinten sem valósul meg. A vallások toleranciájának szempontjából problémás, hogy a megbékülés csak a családi kapcsolatok révén lehetséges, mert a hasonlóságok nem engedik meg a kultúrák közötti határok átlépését. A tolerancia belterjessége elárulja a felvilágosodás ideálját, amely a fény kiterjesztését jelenti. (Vö. PREUSSER 2009, 348–354.) A *Lában* név a Biblia egyik fontos személyiségét jelöli (Mózes 1, 24.15, 29, 28.5). Lában lányait, Leát és Ráheld vette feleségül Jákob. Lábannal kapcsolatban is felmerül a különböző kultúrák együttélése. Lában Padmán-Arámban lakott, ami azt jelenti, hogy Szíria sík területén. Lában szemita lakos volt egy olyan vidéken, ahol arámiul beszéltek, azaz a sémi nyelvek egyikén.

létrehozását egy olyan nyelv világában, amelyben csak jelene van, a múltja pedig egyáltalán nem létezik (vö. CHIELLINO 2016, 21).⁷ Ezzel ellentétben Lále gondolataiban a magyar nyelv latenciája mellett megjelenik a magyar költészet egy-egy eleme is, mint például a pusztaversekre utaló sorok.⁸

Lále idegen marad német családjában is. Nehezen tudja áttekinteni a neveket, a családi viszonyokat és a család struktúráját. A negatív színezetű érzelmek nem szimpatikusak a számára, a családi beszélgetésekben mindig a gonosz rokonok gonosz cselekedeteiről van szó, amelyeket más rokonok elítélnek. Pit szülei vele és a magyar nyelvvel szemben ellenségesen viselkednek: „Lassanként kezdte sejteni Lále, hogy itt nem arról van szó, hogy tehermentesítsék, hanem arról, hogy anyósa arra törekedett, azonnal retusáljon minden magyar szót, mintha Nathan agyát fekete-vörös-arany színekre akarta volna festeni” (102). Anyósa el akarja érni, hogy felhagyjon a „magyar butasággal” (uo.), különben Nathan sohasem fog-

⁷ Chiellino úgy véli, hogy az interkulturális szerzők rá vannak utalva az interkulturális emlékezetre, mert csak ennek a kibővített emlékezetnek a segítségével képesek arra, hogy nyelveken és kultúrákon átívelő időket és tereket tudjanak ábrázolni. Vö. CHIELLINO 2016, 119. CHIELLINO 1996-ban megjelent könyvében is foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy melyik nyelvben jelennek meg az interkulturális tapasztalatok: a magával hozottban vagy az újban. Szerinte a saját nyelvi kultúrkörön kívül létrejövő pályaidentitás a bikulturális identitás legfőbb kiváltója. Az eredeti nyelv magában hordozza azt a konfliktust, amely a kivándorláshoz és az új nyelv elsajátításához vezetett, ezért az új nyelv a figura múltjának feltérképezésében eredményesebb lehet. Chiellino csatlakozik Biondi véleményéhez, amely szerint a bikulturális emlékezet révén terek és időintervallumok jönnek létre, amelyekben az én a múlttal és a jelennel összhangban tud fejlődni. Az új ország nyelvében nem található meg a saját múlt tere és ideje. Hogy ezt az egzisztenciális diszharmoniót leküzdje az egyén, a régi vagy az új nyelvben létrejön az interkulturális emlékezet. Ha ez az emlékezet az új nyelvben jön létre, akkor eleve dialogikus viszonyról beszélhetünk, mert ezen a nyelven összhangba kerül a két kultúra tere és ideje. A műben megjelenő nyelvi latencia egy másik nyelvben kódolt tapasztalatokat idéz fel, olyan tapasztalatokat, amelyek egy másik nyelven létező emlékezés keretében jöttek létre. A nyelvi latencia miatt az írott nyelv vizuális és akusztikai jellege megváltozik, ugyanakkor a szövegben feltárul egy olyan szemantikai struktúra, amely visszaadja azt az interkulturális kontextust, amelyben az ábrázolt cselekmény zajlik (vö. CHIELLINO 1996, 89–103). Úgy gondolom, hogy Lále esetében mindkét nyelven megjelenik az emlékezés és az identitáskeresés, hiszen Lále Tamamával magyarul idézi fel a múltat, azonban ezek a beszélgetések és Lále magyarországi és németországi élményei németül fogalmazódnak meg a műben. Lále esetében a kivándorláshoz vezető alapkonfliktus az anyához és a feltáratlan családi múlthoz kötődik, a konfliktus német nyelven való megjelenítése a távolságtartást és a múlttal kapcsolatos negatív érzések tompítását vonja maga után, amely lehetővé teszi Lále számára múltja feldolgozását.

⁸ A műben németül felvillanó verssorok a magyar pusztaversekre utalnak, Petőfi Sándor verseire, a magyar Alföldre, a délibábra, a rekkenő nyári hőségre: „Reglose Luft und Weite – wie ein ausgetrocknetes Meer. In den Gedichten herrschten Sommerhitze, flimmerten Fata Morganen. In der Ferne ein Glänzen, als ob es dort Wasser gäbe” (28). (Vö. PETŐFI Sándor *Az Alföld* című versének emblemikus soraival: „Lenn az alföld tengersík vidékin / Ott vagyok honn, ott az én világom [...] / Délibábos ég alatt kolompol / Kis-Kunságnak száz kövér gulyája [...].)

ja megtanulni a „normális német nyelvet” (uo.).⁹ Ez a példa alátámasztja továbbá, hogy Lále hiába tervezi azt, hogy életét egyedül is más vágányra tereli, egyfajta interkulturális életmódot sajátít el, célját a többi családtag segítsége nélkül nem tudja elérni. A megszakított tanulmányai miatt pályaidentitása nem valósulhat meg, így a német nyelvvel és kultúrával való azonosulás csak részben jön létre.

Lále férjével és fiával látogatást tesz Tamamánál Budapesten. Az otthon tett látogatás, a gyermekkor és a kora ifjúság tereibe való utazás, valamint a gondolatok múlt és jelen közötti ingázása az interkulturális irodalom legfőbb stratégiája, amely a kultúra tereinek változását tematizálja. Az utazás egyben kísérlet arra, hogy Lále a két egymással nem kommunikáló kulturális és nyelvi terét közelebb hozza egymáshoz. Chiellino ebben az értelemben használja az „integrált élet” fogalmát: „A gyermekkor és a kora ifjúság helyére való utazás által lehetővé válik a szereplő új nyelve számára a szereplő élete hiányzó részének új nyelvbe való integrálása” (CHIELLINO 2016, 69). Tamama Berlinbe utazása ugyanezt a célt szolgálja. Lále német családjának ellenállása megnehezíti Lále projektjének realizálását, azaz: hogy egyidejűleg szeretne mindkét kultúrában és nyelvben élni. Annak ellenére, hogy a múlt és a jelen tere és ideje a nyelvi kontinuitás révén egymáshoz közelebb kerül, Lále pedig lépéseket tesz a dialogikus irányultságuk felé, törekvése mégis kudarcba fullad a szükségmegoldásként értelmezett családalapítás és a német rokonság ellenállása miatt.

Lále német családját összehasonlítja a korábbi magyarral. Így például a takarékoság Tamamánál nem vonatkozott a vendégekre, a finom ételek fogyasztása ilyenkor az élet sava-borsát jelentette. Új családjában semmi sem esztétikus, a szépség elmaradása minden területen érvényesült. Az a tény, hogy Lále ragaszkodik a magyar ételekhez és a magyar vendéglátáshoz, arról tanúskodik, hogy ő más, mint német családja. A magyar ételek elnevezései is a nyelvi latencia megjelenési formái. Pávellal, aki szláv hangzású neve ellenére magyar, az evés szórakozás, az ételek és az italok élvezete harmonikus összetartozásukat bizonyítja. Az evés, ahogyan azt otthonról ismerjük, többnyire védettséget, valahova tartozást, a hazai tájegységekhez való kötődést jelenti. Wierlacher szerint a közös étkezés mindig is a gondolatcsere, a közösségépítés és a bizalomépítés privilegizált médiuma volt (WIERLACHER 1993, 5). Az evés leírása az intra- és interkulturális idegenség, továbbá a közelség és a valahova tartozás megtapasztalásának nyelvi eszközökkel való kifejezése, ezért érdemes foglalkozni a figurák étkezésével (LILLGE-MEYER 2008, 21).

⁹A Cottbusban élő német család számára érthetetlen és idegen a magyar nyelv. A nem ismert idegen nyelvekkel és rituálékkal kapcsolatban Waldenfels strukturális idegenről ír, ami ismeretlen szimbolikus rendszereket és érthetetlen szemantikus tereket képez le, vö. SCHMITZ-EMANS 2007, 176.

Pit családja befolyása alatt áll. Ha lojalitást mutat, nem kell a problémákat egyedül megoldania, minden kérdést a család dönt el. Harmincadik születésnapján Lále ünnepi beszédet tart. Ebben megmutatkozik idegensége, mert idegen az, aki a számára idegen német nyelvet csak korlátozottan beszél:

Amikor Lále beszélni kezdett, hamar észrevette, hogy a szavak nem illeszkednek organikusán egymáshoz. Szavai hatására a hallgatóság arca mozdulatlan merevségbe fagyott, és a rokonok szemöldöke ideges rángatózásba kezdett. Elhatározta, hogy nem zavartatja magát. Szemét a közönségére emelte, amely kerülte pillantását, szavait elnyelte a terem.

Ha sok ember előtt beszélt, félig eszméletlen állapotba került, szóáradata saját magát is bekebelezte. Bár szabadon és folyékonyan beszélt, nem hagyta magát zavarba hozni a nyelvtani botlásai miatt, annak ellenére sem, hogy ezeknek teljesen tudatában volt. Ha egyszer elkezdett beszélni, nem tudta abbahagyni – a betűmocsárból csak ujjhegye emelkedett ki. A hallgatóság összerándult, mert Lále túl erős kifejezéseket használt, gyakran nem odaillőket, más területekről származókat. Köszönetet mondott olyan dolgokért, amelyeket nem kapott meg, olyan gesztusokért, amelyek igazából bosszantották. (95.)

Lále beszéde és a család reakciója arról tanúskodik, hogy Lále saját történetével nem tud megfelelni a család, az adott helyi kulturális környezet értékhierarchiájának, nem tudja elfogadtatni sem élettörténetét, sem pedig két kultúrában létezését, interkulturális létmódját. Ezek után fiával Cottbusba menekül, majd Berlinben próbál új egzisztenciát kialakítani. A bíróság az apának ítéli Nathant, de az ügyvédnö szerint jogi szempontból elfogadhatatlan az ítélet: „Az apa megvádolta az anyát, hogy külföldre akarja szöktetni a gyermeket, és ez alapján a bíróság az anyát minden jogától megfosztotta” (241). Lálének kilátástalan helyzetében nem marad más választása, mint hogy Tamamához repüljön Budapestre. Kezdetét veszi a Nathanért folytatott küzdelem, mindannak ellenére, hogy kevés a remény a bíróság döntésének megváltoztatására. Az időjárási viszonyok miatt a repülőgép kényszerleszállást hajt végre, amely több értelemben is szimbolikus. A város, egyértelműen Bécs, történelmi és földrajzi értelemben is Németország és Magyarország között helyezkedik el, ennek a ténynek felel meg az emberek mentalitása és kinézete:

Magyarország is lehetett volna, de az utcák túlságosan harmonikus rendben sorakoztak, akkor talán Németország, de ahhoz képest régimódi volt – az arcok valahogyan magyarnak tűntek, de németül beszéltek. Minden kicsit más volt, de mégis hasonló és érthető. Idegen és érthető. Köztes ország. Köztes landolás egy köztes országban. (252.)

A szituáció Lále eredetével is összehasonlítható: „ott állt, szőkén és európaian, de fekete hajúnak érezte magát, a szeme ázsiai vonásokat mutatott” (252). Lále bizonyos értelemben pozitív orientálódási zavart érzett:

Lále nevetett és sírt, majd meghalt a szomorúságtól, és majd meghalt örömeiben, miközben egyedül állt, mozdulatlanul egy utcai lámpa alatt, megfordult, és nem találta az eredeti irányt, minden konkrétum megszűnt körötte, nem tudta, honnan jön, hova akar menni, nem tudta, milyen nyelven beszél, nem tudta, hogy gyermek-e, vagy gyereke van, és ha van, akkor ő az apa-e, vagy az anya. (252.)

A két kultúrához való tartozás gyakori téma a magyar irodalomban. Ady Endre verseiben gyakran ír a Nyugathoz és a Kelethez való ragaszkodásáról, a modern világ és a jobb élet csábításáról, de a Kelet iránti vonzódásáról is, amellyel eredete köti össze. A Kelet Lále számára a zsidó eredetet jelenti, s a magyar törzsek megérkezését az ázsiai sztyeppékről. A bécsi kényszerleszállás a Magyarország és Németország, az idegenség és az otthonosság, a gyermeki lét és az anyaság, a gyász és az öröm közötti lebegő állapotot fejezi ki.

Lále élettörténetének áttekintése után megállapíthatjuk, hogy Lále az elbeszélte életszakaszát követően krízishelyzetbe kerül. Ez a krízis annak a kumulatív traumának a hatására jön létre, amely több esemény és számos hibás döntés következtében lép fel. Lále életében szinte soha nem az történik, amit elképzelsz, vagy amit szeretne. Instabil identitása folytonos változásban lévő narratív identitásként fogható fel. Egyes esetekben kellő távolságból tekint magára, más esetekben teljesen átadja magát érzelmeinek. Épp élettörténete elbeszélése révén kíván a krízisből kilábalni. A regény végén mégsem képes arra, hogy az időben, térben, kulturálisan és szociális értelemben különböző életszakaszait egyetlen konzisztens élettörténetben egyesítse. Erre pedig mindenképpen szüksége lenne, mert amíg erre nem képes, addig nem tudja személyes autonómiáját megújítani.

Lále életútjának fontos állomásai a Budapestről Németországba való kivándorlása, majd ottani identitáskonstrukciós kísérlete, a beilleszkedés kudarca, végül maga a hazatérés, amely nem végleges, hiszen a Budapestre utazását az időjárás miatt Bécsben kénytelen megszakítani, és a Nathanért folytatott küzdelem Németországhoz fogja kötni. Lále további életével kapcsolatban csak feltételezések lehetségesek, ennek az elbeszélésére nem kerül sor. A regény utolsó jelenete, a bécsi utcán való tájékozódási kísérlet, a köztes térben való létezés érzése azt a gondolatot sugallja, hogy Lále a jövőben még kevésbé tud egyetlen országban élni, hiszen mindkét országhoz kötődik. A Magyarországra való végleges hazatérés nem lehetséges, mert Németországban alapított családot, ott él fia, Nathan, így számára a két tér közötti köztes lét állandó létformává válik.

Bibliográfia

- CHIELLINO, Carmine (1996), *Liebe und Interkulturalität, Essays 1988–2000*, Tübingen, Stauffenberg.
- CHIELLINO, Carmine (2016), *Interkulturelle Literatur in deutscher Sprache, Band I, Das große ABC für interkulturelle Leser*, Bern, Peter Lang.
- FORGÓ, Léda (2010), *Vom Ausbleiben der Schönheit* (Roman), Berlin, Rowohlt.
- GUDEHUS, Christian–EICHENBERG, Ariane–WELZER, Harald (Hg.) (2010), *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*, Stuttgart, Metzler.
- HAHN, Hans-Joachim (2009), 'Europa' als neuer 'jüdischer Raum'? – Diana Pintos Thesen und Vladimir Vertlifs Romane, in Helmut SCHMITZ (Hg.), *Von der nationalen zur internationalen Literatur. Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration*, Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik, Band 69, Amsterdam–New York, Rodopi, 295–310.
- HEERO, Aigi (2009), *Zwischen Ost und West: Orte in der deutschsprachigen transkulturellen Literatur*, in Helmut SCHMITZ (Hg.), *Von der nationalen zur internationalen Literatur. Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration*, Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik, Band 69, Amsterdam–New York, Rodopi, 205–226.
- LILLGE, Claudia–MEYER, Anne-Rose (2008), *Interkulturelle Dimensionen von Mahlzeiten*, in Claudia LILLGE–Anne-Rose MEYER (Hg.), *Interkulturelle Mahlzeiten. Kulinarische Begegnungen und Kommunikation in der Literatur*, Bielefeld, transcript, 11–22.
- MOLNÁR, Katrin (2009), „Die bessere Welt war immer anderswo“. Literarische Heimatkonstruktionen bei Jakob Hessing, Chaim Noll, Wladimir Kaminer und Vladimir Vertlib im Kontext von Alija, jüdischer Diaspora und säkularer Migration, in Helmut SCHMITZ (Hg.), *Von der nationalen zur internationalen Literatur. Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration*, Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik, Band 69, Amsterdam–New York, Rodopi, 311–336.
- NÜNNING, Vera (2013), *Erzählen und Identität. Die Bedeutung des Erzählens im Schnittfeld zwischen kulturwissenschaftlicher Narratologie und Psychologie*, in Alexandra STROHMAIER (Hg.), *Kultur – Wissen – Narration. Perspektiven transdisziplinärer Erzählforschung für die Kulturwissenschaften*, Bielefeld, transcript, 145–170.
- PREUSSER, Heinz-Peter (2009), *Europäische Phantasmen des Juden: Shylock, Nathan, Ahasver*, in Helmut SCHMITZ (Hg.), *Von der nationalen zur internationalen Literatur. Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration*, Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik, Band 69, Amsterdam–New York, Rodopi, 337–358.
- SCHMITZ-EMANS, Monika (2007), *Literarische Reflexionen über die Fremde: W. G. Sebald: Die Ausgewanderten*, in Kurt RÖTTGERS–MONIKA SCHMITZ-EMANS (Hg.), *Die Fremde*, Essen, Die blaue Eule, 175–191.
- SORKO, Katrin (2007), *Die Literatur der Systemmigration*, München, Meidenbauer.
- WIERLACHER, Alois (1993), *Einleitung. Zur Begründung einer interdisziplinären Kulturwissenschaft des Essens*, in Alois WIERLACHER–Eva BARLÖSIUS–Gerhard NEUMANN (Hg.), *Kulturthema Essen. Ansichten und Problemfelder*, Berlin, 1–21.